

összeállítása, összehangolása. Az ebben a munkában résztvevő szakemberek meghívásának, illetve saját szakembereink tanulmányútjainak megvalósítási terveit kell az intézményeknek elkészíteniük. Ezeket a hosszútávú, komplex terveket a nagy költségigényű beszerzési tendereztetéshez hasonlóan a megvalósítás előtt a világbanki szakértőkkel jóvá kell hagyatni.

A Világbank szakértői és az OIT elnökség néhány tagja javaslatára a fentiek összehangolása és a főleges költségek elkerülése érdekében a Titkárság felkért néhány Magyarországon működő külföldi kulturális intézetet, hogy 1992. szeptember 21-ére adjon be ajánlatot az intézményeknek biztosítandó konzultánsi segítségnyújtásra a fenti megvalósítási tervek elkészítéséhez, és szakértők, továbbképzési lehetőségek megkereséséhez.

Tapasztalataink ugyanis azt mutatják, hogy a pályázatok projekt-felelősei nehezen boldogulnak ezzel a munkai igényes, komplex feladattal. Azok az intézmények, amelyek folyamatos, jól működő szakmai kapcsolatokkal rendelkeznek a továbbképzési és fejlesztési tervekhez szükséges szakértők, programok igénybevételéhez, ezeket a kapcsolatokat fenntarthatják és megvalósítási terveiket ennek megfelelően maguk is elkészíthetik.

Az intézményektől jövő visszajelzések és néhány OIT elnökségi tag szerint – megfelelő díjazás ellenében, a külföldi szakértőkhöz hasonló módon a FEFA keretéből – egy vagy több magyar szakértői csoportot is össze kellene állítani, hogy a fenti koordinált munkát a hazai körülmények ismeretében konzultánsi segítségnyújtásként elvégezzék.

A következő OIT elnökségi ülésre 1992. szeptember 29-én, kuratóriumi ülésre 1992. október 28-án kerül sor. Az OIT elnökségi ülés a fent leírt technikai segítségnyújtási problémákkal, az OIT feladatainak, teendőinek megtárgyalásával foglalkozik majd. Megtárgyalja azt a felmerült igényt is, hogy a további fejlesztés pontosabb meghatározása és a jobb koordináció érdekében az Alap pénzeszközeinek egy részét szakértői csoportok által elkészítendő felmérések, fejlesztési koncepciók kidolgozására kellene elkülöníteni, felhasználni.

A FEFA kuratóriumi ülésének tárgya: a következő pályázati forduló kiírása (várhatóan 1993. februári határidővel), a titkárság 1993. évi költségvetésének megvitatása, a program félidejű értékelése.

A FEFA eddigi működése során a program világbanki felelősei 3 alkalommal ellenőrizték az Alap tevékenységét: 1991 novemberében, majd 1992 márciusában és júliusában. (Mindhárom alkalommal írásos beszámolót készítettek.) 1992. szeptember végén számítottunk következő ellenőrzésükre, mely abból a szempontból is különösen fontos az Alap életében, hogy az egész eddigi – nagyjából valójában félidejéhez érkezett – tevékenységeről alkotnak ítéletet, két (egy külföldi és egy magyar) független szakértő értékelése alapján.

Az OIT működtetésére a FEFA keretből eddig kb. 1,5 millió forintot fordítottunk, amelyből a következőket finanszíroztuk: pályázatok bírálása; OIT elnökségi tagok tiszteletdíja; Elnökségi ülések költségei; az idegennyelvi program titkárnak és koordinátorának a bére (az egyéb működési költségek itt nem szerepelnek).

Horváth D. Tamás

RÉSZLETEK AZ ÉRTÉKELÉSBŐL

A "Főzárkózás Európához" elnevezésű alap (FEFA) szokatlan méretű támogatást jelent a magyar felsőoktatásnak. A pályázatok meghirdetésének második fordulója után a FEFA mintegy 28 millió US dollárral, valamint csaknem 2 milliárd forinttal járul hozzá a felsőoktatás és a nyelvi képzés fejlesztéséhez. Szokatlan méretű pénzügyi támogatás a magyar felsőoktatás évi folyó költségvetéséhez képest is. A FEFA azt jelenti, hogy a magyar

felsőoktatás nemcsak működőképes tudott maradni az 1990-es évek elején, a gazdasági krízis és a politikai átalakulás során is, hanem számottevő mértékben fejleszteni is lehetett. A hazai felsőoktatási intézmények ma másként néznek ki, mint két évvel ezelőtt: külföldi csereprogramjaik vannak, számítógép hálózatba kapcsolódtak be, korszerűsítették kiadói tevékenységüket. Mindez annál is inkább fontos, mivel az 1973–76 közt születettek demográfiai hulláma mostanra érte el az ország felsőoktatási hálózatát.

A FEFA azonban nemcsak támogatást jelentett, hanem egyben kihívást is, mégpedig a következő okokból.

E szokatlan méretű anyagi támogatást az intézmények gazdasági menedzsmentjének föl is kellett "szívnia", még hozzá szokatlanul rövid idő alatt. Mint az gyakorta történik, az anyagi támogatás iránti szükség egy dolog, és megint más a képesség és fölkészültség, hogy a tényleges támogatás esetén e szükségleteket ki is elégítsék. A FEFA hirtelen olyan keresletet támasztott (felsőoktatási felszerelések, műszer stb. iránt), amelyet a hazai szállítók egyszerűen nem tudtak kielégíteni. Ily módon a FEFA hatása olyan jelentős, ami messze meghaladja a felsőoktatási rendszert magát.

Ennél is nagyobb hatása volt a FEFA-nak a felsőoktatási adminisztrációra. Maga az a tény, hogy a FEFA fejlesztési alap – nem pedig egyfajta elsősegély –, vegyes fogadtatásra talált azok körében, akik közvetlen költségvetési segítségre számítottak volna. A gondolat, hogy a pénzügyi támogatásért pályázni kell, és nem elég hivatali tárgyalásokat folytatni érte, vagy felsőbb pártösszeköttetéseket használni, szintén új volt Magyarországon (jóllehet az ország már a nyolcvanas évek óta kísérletezett hasonló pénzelosztással, például a kutatás és a fejlesztés területén). A pályázati eljárás, amelyet a FEFA vezetett be, csakugyan szigorúnak minősült. Mindent egybevetve a felsőoktatási adminisztráció – mind országos szinten, mind pedig az egyes intézmények szintjén – sokat kellett tanuljon ahhoz, hogy megfeleljen az új helyzetnek, amelyet a FEFA teremtett.

A "felzárkózás Európához" nem más, mint metafora. Nem világos, hogy ki és mikor találta ki ezt a fogalmat, a világbanki tisztviselőkkel folytatott első tárgyalások idején az akkori kormányzat képviselői rendszeresen egy másik metaforát használtak, ti. "visszatérés a normálishoz". Azóta persze ezeket a metaforákat különböző résztvevők másként és másként értelmezték mint tevékenységük vezérfonalát.

A FEFA eredeti célkitűzéseinek megvalósítása során a résztvevők bizonyos fejlesztési feladatokat fogalmaztak meg, hogy mind a pályázókat, mind pedig az oktatáspolitikai formálóit orientálják. A világbanki szakértők tanulmánya, ennek alapján pedig maga a kölcsönszerződés is – már amennyire ez egy kölcsönszerződés szövegébe beleillik – a felsőoktatás fejlesztését elsősorban szervezeti átalakításként értelmezte. És ez az a gondolatkör, amelyet ma a FEFA tulajdonképpen szolgál, mégpedig mind a kormányzat körében, mind pedig az intézmények, illetve a FEFA titkárságának körében.

Az, hogy egy szakértői tanulmányt (esetünkben a világbanki szakértőkét) különbözőképp bontják feladatokká, természetes dolog hiszen az nem szentírás. Annál is kevésbé, hiszen a szakértői tanulmány azoknak az egyeztető tárgyalásoknak az eredménye, amelyeket a világbanki szakértők és a felsőoktatás magyarországi képviselői folytattak. Ennek alapján kell aztán az oktatáspolitikai alakítóknak kitűzniük a saját céljaikat, miközben a korábbi, átfogóbb megfogalmazásoktól újabb és pontosabb feladatokat látnak maguk előtt. Továbbra is kérdéses azonban, vajon mindkét fél – egyfelől a világbanki szakértők, másfelől a magyar tisztviselők – ugyanazt értették-e ezen a bizonyos "felzárkózáson".

A világbanki tanulmány nyitva hagyja azt a kérdést, hogy milyen "forgatókönyveket" alkalmazzanak Magyarországon a felsőoktatás fejlesztésében. A felsőoktatás mai szükségleteinek kielégítése során ugyanis legalább két forgatókönyvet lehet követni.

Elitista fejlesztés. Ez a "forgatókönyv" a felvételi arányokat lényegében változatlanul hagyná, miközben növelné (később pedig csökkentené) a felveendő hallgatók tényleges számát, a mindenkori demográfiai szükségletek szerint. Az OECD vonatkozó statisztikái szerint ez azt jelentené, hogy a felsőoktatás Magyarországon lényegében továbbra is ún. "elitista" jellegű maradna. Ennek a forgatókönyvnek a politikai pozitívuma az, hogy a felsőoktatás továbbra is kívánatos, mert viszonylag nehezen elérhető célként lebeghet a társadalom, főként a középosztálybeli családok szeme előtt. Még nyilvánvalóbb ennek a forgatókönyvnek az előnye gazdasági szempontból. Ezzel ugyanis a felsőoktatási intézmények mintegy lélegzethez jutnának a jelenlegi gazdasági válságban és a folyó gazdasági átalakulás során.

A tömeges felsőoktatás forgatókönyve. A tömeges felsőoktatás forgatókönyve azt jelenti, hogy a hallgatóknak mind a tényleges számát, mind pedig az arányait (tehát, hogy egy-egy évfolyamból hány százalékuk jut felsőoktatásba) megváltoztatják. Minthogy a felsőoktatás tömegessé válása európai törvényszerűségnek látszik, érvelhetünk azzal is, hogy minél előbb tömegessé tesszük a magyar felsőoktatást, annál jobb.

A különböző "forgatókönyvekkel" nem az a baj, hogy az egyik helyes, a másik pedig helytelen. A probléma az, hogy a FEFA célkitűzéseinek megfogalmazásakor egyiket is, másikat is szem előtt tartották, csakhogy következtlenül. A világbanki szakértők tanulmánya nem foglalkozott a magyar felsőoktatásnak ezekkel az elméleti kérdéseivel, a felsőoktatás új fejlesztési koncepciója viszont kénytelen foglalkozni velük. Úgy tűnik azonban, hogy ez a fejlesztési koncepció egyszerre kívánja mindkét forgatókönyvet követni.

Az elitista forgatókönyv például azt kíváná, hogy viszonylag hosszabb ideig fönntartsuk az egyetemek és a főiskolák kettősségét a magyar felsőoktatásban. Megkíváná továbbá, hogy kialakítsuk azokat az egyetemi központokat, amelyekben nemzetközi színvonalú képzés folyik, a képzési programokat pedig már kezdettől fogva európai nívójúvá fejlesszük. Ezzel szemben a tömeges felsőoktatás forgatókönyve azt kíváná meg, hogy ne a régi egyetemeket javítsuk föl, hanem újakat alapítsunk. Azt kíváná továbbá, hogy azokban a térségekben, amelyekben ma nincs elegendő felsőoktatási kapacitás, minél hamarabb egyetemmé fejlesszük a meglévő középfokú és/vagy felsőoktatási intézményeket. A tömeges felsőoktatás forgatókönyvét követve minél hamarabb be kellene vezetni az egységesített felsőoktatáson belül a két fokozatú képzést (három vagy négy év alapképzés után két vagy három év szakképzés); a bevezető szakaszt pedig fokozatosan általánossá és többé-kevésbé egységessé kellene tenni.

Ajánlások

A hallgatói létszám gyors növelése – mint hivatalos kormányzati politika – nem mindenütt szükségyszerű Magyarországon, mint ahogy a regionális egyetemi központok kialakításának politikája sem alkalmazható mindenütt egyformán. Ezért javaslom, hogy:

- a felsőoktatás fejlesztésének mai átfogó politikáján belül (regionális egyetemi központok) a kormányzat a jövőben tegyen különbséget északnyugati és délkeleti térségek között;
- a távlati fejlesztés szempontjából hosszabb ideig védje a felsőoktatás szelektív jellegét, ami szabad kezét adna mind a kormányzatnak, mind más bevonható forrásoknak arra, hogy a felsőoktatás mai rossz körülményeit javítani lehessen;
- azokban a térségekben, ahol az érettségizettek aránya egy-egy korosztály 60 százalékát elérte, fejleszteni kell a felsőoktatási intézményeket, és kísérletképpen kétéves általánosan képző felsőoktatási programot kell indítani (ez illeszthető a világbanki szakértők tanulmányának követelményrendszerébe is, és a "fözlárkózást" kevésbé drasztikussá tehetné).

Mindennek alapján tehát azt javaslom, hogy a FEFA következő pályázati fordulójának kiírásait némileg módosítva, írjanak ki pályázatot főiskolák egyetemre fejlesztésére, illetve a kétéves általános képzés kísérleti megszervezésére olyan érettségizetteknek, akik még nem döntöttek el, hogy milyen szakirányban tanuljanak tovább felsőfokon.

Kozma Tamás

TUDOMÁNYOS KUTATÁS

A Világbank és a Magyar Állam által aláírt "Emberi Erőforrás Fejlesztési Program" kölcsön-egyezmény az OTKA-nak (Országos Tudományos Kutatási Alap) 19,3 millió US dollárt biztosít az 1991–96-os időszakra műszerközpontok támogatására, információs infrastruktúra programra és fiatal kutatók támogatására. Ehhez a Magyar Állam 33,6 US dollárnak megfelelő forintösszeg kiegészítő támogatást biztosít. E program alkotmenseinek pénzelosztása a következőképpen történik.

Műszerközpontok támogatására, egyedi, közhasznú műszerek beszerzésére az OTKA Bizottság 1991 júniusában pályázatot hirdetett. A pályázatok értékelésére az OTKA Bizottság műszer bíráló bizottságot hozott létre, melynek tagjaira és a pályázatokat elbíráló szakreferensekre az OTKA szakterületi kollégiumai tették javaslatot. A kb. 20 fős műszer bíráló bizottságban az illetékes tárcák képviselői is részt vettek megfigyelőként. Az OTKA bizottság a műszer bíráló bizottság javaslata alapján 1992. július 10-én döntött arról, hogy a közhasznú mérések biztosítása érdekében az egyes intézmények milyen műszer-támogatásban részesülhetnek.

Az információs hálózat bővítésére biztosított kölcsön és az azt kiegészítő hazai forrás felhasználásáról az információs infrastruktúra fejlesztési program (IIFP) kuratóriuma dönt. A világbanki kölcsön erre az alprogramra eső összegének felére az IIFP pályázatot írt ki 1992. szeptember 30-i határidővel. A pályázatok értékelése két hónapon belül megtörténik, hogy a beszerzések megindulhassanak. A kölcsön második felére várhatóan 1993-ban írnak ki pályázatot.

A fiatal kutatóknak a hazai forrásból történő támogatására az OTKA bizottság kétszer hirdetett pályázatot: 1991. október 1-jei és 1992. május 30-i határidőkkel. A pályázatok elbírálása az OTKA tematikus pályázatainál alkalmazott mechanizmus szerint történik. A világbanki kölcsön fiatal kutatók támogatására biztosított összegének felhasználására kiírt pályázati felhívásra várhatóan 1993-ban és 1994-ben kerül sor.

A biztosított összegek tervezett felhasználási menetrendje a felsorolt három programnak megfelelően a következő.

A nemzeti tudományos műszer hálózat keretében működő műszerközponti és egyedi közhasznú műszereknek a világbanki kölcsön és a hazai forrás terhére történő beszerzése 1992 második felében és 1993-ban megtörténik.

Az IIFP-re biztosított világbanki kölcsön felhasználása két részben történik: 1992 második felében és 1993-ban, valamint 1993 második felében és 1994 elején.

A fiatal kutatók világbanki kölcsönből történő támogatására legkevesebb két felhasználási periódust tervez az OTKA Bizottság: 1993-ban és 1994-ben.

Gilyén Elemérné